

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ

България, София 1113
бул. Цариградско шосе 125, блок 3
Тел: (+359 2) 73 83 10
Факс: (+359 2) 73 99 41
E-mail: info@feb.uni-sofia.bg

SOFIA UNIVERSITY
„ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTY OF ECONOMICS AND
BUSINESS ADMINISTRATION

Bulgaria, Sofia 1113
125 Tzarigradsko chaussee blvd., bl. 3
Tel: (+359 2) 73 83 10
Fax: (+359 2) 73 99 41
E-mail: info@feb.uni-sofia.bg

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Соня Варадинова Милева-Божанова,
научна специалност 05.02.18 Икономика и управление (Туризмъ),
катедра Икономика и управление по отрасли при Стопански факултет
на СУ „Св. Климент Охридски“.

Основание за представяне на рецензия: участие в научно жури, определено със заповед № РД-38-424/02.07.2015 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ и решение на научното жури от 14.07.2015 г.

Относно: публична защита на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „**доктор**“ по професионално направление 4.4 „Науки за земята“ (География на рекреацията и туризма)

Тема на дисертационния труд: „**КЛАСИФИЦИРАНЕ И КАТЕГОРИЗИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА МАТЕРИАЛНО ТЕХНИЧЕСКА БАЗА**“

Автор на дисертационния труд: **Димчо Тодоров Тодоров**, докторант на самостоятелна подготовка, катедра «География на туризма» на Геолого-географски факултет при СУ „Св. Климент Охридски“.

Научен консултант: проф. д-р Васил Христов Маринов

Представеният за рецензиране дисертационен труд е насочен за публична защита с решение на ФС на Геолого-географски факултет, Протокол № 6 от 30/06/2015 г. и е в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ като са спазени всички процедурни изисквания.

Настоящата рецензия е структурирано в девет части и включва кратки биографични данни и характеристика на научните интереси на дисертанта, актуалност, обща характеристика на дисертационния труд, оценка на научното съдържание, език и стила на изложение,

библиографски апарат, оценка на приносите, справка за автореферата и публикациите, свързани с дисертационния труд, критични бележки и препоръки, въпроси и заключение.

1. Кратки биографични данни и характеристика на научните интереси на дисертанта

Димчо Тодоров Тодоров е роден на 06.10.1956. В периода 1977-1980 г. придобива ОКС професионален бакалавър по специалност „Хотелиерство и ресторантьорство“ в Института по международен туризъм „Алеко Константинов“, а в последствие в периода 2005-2008г. и ОКС бакалавър специалност „Туризъм“ и ОКС магистър специалност „Стопанско управление“, специализация „Международен бизнес“ в университета „проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас. Кандидатът владее руски и английски език. Професионалното му развитие преминава през различни позиции като израства от администратор, салонен управител, технолог, нощен управител до комплексен управител и главен мениджър в редица туристически предприятия като „Балкантурист“, ТК „Интерхотели“, Шератон София Хотел Балкан, Новотел „Европа“, „Тримонциум - Принцес“ АД, „Рила - Боровец“ АД и други.

Димчо Тодоров демонстрира активна професионално-обществена ангажираност като председател на Българска Асоциация на Експертите в Туризма и с участието си като външен експерт към Централна експертна комисия по лицензиране и категоризиране на туристическите обекти към Министерството на икономиката (2001-2003г.), външен експерт към НАПОО за лицензиране на ЦПО с обучение по туризъм (от 2002 и по настоящем).

Има участия като експерт и консултант в сферата на туризма в редица проекти. Епизодично се включва и като преподавател по туризъм в различни частни професионални колежи в страната, както и в някои ВУЗ-ове като Лесотехнически университет и Университет „проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас и други.

2. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем.

Темата на дисертацията може да се определи като **актуална** за българската действителност и съвпада с обсъждането и актуализацията на подзаконови нормативни актове свързани с категоризацията на средствата за подслон и местата за настаняване. Освен широко дискутирана в общественото пространство, темата за категоризацията на материално-техническата база е актуална и за международната практика, което личи от редица научни публикации, включително и позиция на Световната туристическа организация.

Системата за класификация, респективно категоризацията на хотелите се използва като основен индикатор – както за потребителите, така и за останалите участници на пазара относно нивото, качеството и стандарта на обслужване. Това е особено важно за хотелиерския туристически продукт, който притежава характеристиките на неосъзеамост, невъзможност предварително да бъде изпробван/тестван и оценен. Нещо повече, класификацията на хотелите може да се използва и с маркетингови цели за популяризиране на туристическия продукт и имиджа на съответната дестинация.

3. Обща характеристика на дисертационния труд

Представения за оценка дисертационен труд на докторант Димчо Тодоров, авторефератът, справката за приносите и научните публикации свидетелстват за целенасочените усилия на автора задълбочено да анализира класификацията и категоризацията на материално техническата база с

цел извеждане на препоръки и изводи за подобряване на нормативната база за категоризация в страната.

Дисертационният труд е в обем 307 (триста и седем) страници компютърно набран текст, в т.ч. 22 фигури, 32 таблици и 35 страници приложения (общо 9 на брой). Структурата на дисертацията включва увод, четири глави, заключение, използвана литература и приложения. Библиографският апарат включва 36 източника кирилица, 28 на латиница, а останалите 15 са Интернет източници.

4. Оценка на научното съдържание, език и стила на изложение

Докторантът си поставя за **цел** въз основа на изследване и анализ на световните класификационни и категорийни системи да очертае препоръки за подобряване и усъвършенстване на нормативната уредба за класифициране и категоризация на материално-техническата база в страната.

Хотелската класификация по същество е скалиране чрез символика (обикновено със звезди), като градивно от най-ниската към най-високите степен се обозначават от най-базовите до най-високите нива на лукс, комфорт и предлагани удобства. Основната цел на класификационните системи, респективно категоризация е информираността на гостите за това, какво да очакват и така да се намалят евентуалните различия между очаквано и получавано обслужване, което е и в основата за потребителската удовлетвореност.

В този контекст, докторанта си поставя пет задачи. Последната задача не е напълно изпълнена, тъй като проведените проучвания от докторанта не обхващат основните заинтересовани от категоризацията, а само две групи – хотелиери и експерти. Потребителското мнение не е обект на изследване, което ни дава основание като препоръка и бележка, изследването да се разшири.

Ясно е дефинирана и основната теза на докторанта, а именно, че нормативите за категоризиране имат динамичен, субективен и селективен характер, развивайки се паралелно с развитието и изискванията за качество спрямо материално-техническата база.

Използваният инструментариум е адекватен на проблематиката, базиран на хронологичния, аналитичния и системния подход комбиниран с такива научноизследователски методи като описание, диагностика, анализ (факторен и ситуационен), синтез, сравнение, индукция и дедукция.

Стилът на изложението е сравнително стегнат като текста е написан на разбираем **език**. В структурно отношение, дисертацията следва логическата връзка от общото към частното, като съдържанието на главите съответстват на формулираните заглавия.

Литературният обзор по темата включва такива автори като В. Хунцикер, К. Крапф, Фр. Велас, С. Медлик, Ж. Жиотар, Кр. Холоуей, М. Щамбук, Л. Бешерел, Д. Лундберг, Д. Гарвин, Ст. Стамов, Й. Алексиева, М. Рибов, Е. Костов, Х. Хаджиниколов, Т. Дъбева, Н. Апостолов, Г. Луканова, В. Маринов и би могъл да се обогати с актуални, нови проучвания и публикации по темата.

В първа глава озаглавена „Теоретични основи на категоризацията“ терминологично се изясняват особеностите в развитието и характеристиките на хотелиерската материално-техническата база, типология, класификация, развитие и методология на категоризацията.

В анализа на типологията и класификацията не са включени навлизащите нови и нетрадиционни форми на туристическо настаняване като апартаментни хотели, кондоминиуми,

тайм шеър, включително форми на краткосрочно отдаване на жилища за настаняване (платформи за споделяне от типа www.airbnb.com и други подобни). Застъпва се тезата, че категоризацията е „като инструмент за управление на качеството“, което е доста спорно и е обект на множество дискусии в научните среди. Основната причина за това се дължи на различията между възприеманото качество от гл. т. на потребителя (субективно) и качеството, дефинирано по смисъла на обективни показатели и параметри на които се основава категоризацията.

Втора глава, озаглавена „Сравнителен анализ на националните системи за категоризация в избрани страни“ разглежда основните критерии за категоризация, практики от избрани страни и в частност системата „Хотелстарс“. Значителна част от текста, която е преразказ на съдържанието и структурата на съответните национални системи за категоризация, може да се съкрати или обособи като отделно приложение, като се систематизират общите критерии и процесът на оценяване и комуникация при категоризацията. Съгласно Световната туристическа организация, в по-голямата си част системите за категоризация се базират на обективни критерии т.е. наличие/отсъствие в ключови области като „стаи“, „баня/тоалетна“, „храна/напитки“ и „услуги“, което позволява, обективен сравнителен анализ.

Трета глава озаглавена „Нормативна основа на категоризацията в България“ разглежда нормативната уредба в периода 2002-2013 г. Смятам, че периода може да бъде удължен, като включи и изминалата 2014 г., предвид промените в закона и подзаконовите актове. И тук бих препоръчала отпадане на текстовете, които са директна препратка или повторение на текстове от закона, като се акцентира върху аналитичната част и авторската позиция по съответната тема. В точки 3.3-3.4 са представени и обобщени мнения и експертни оценки относно промените в Закона за туризма от 2013 г. както и резултатите от проведено проучване сред представители на хотелиерския бизнес. Трябва да се отбележи, че цялостна оценка би могло да се придобие чрез обхващането на по-широк кръг заинтересовани страни като представители на държавата, общините – пряко участващи в процеса на категоризация, потребителите като крайни оценители на ефектите и ползите от категоризацията, участниците по веригата за дистрибуция – туроператори, агрегатори, онлайн оператори и други, които също въвеждат собствени критерии за оценка на хотелите в собствените си резервационни системи. Независимо от това, анкетното проучване е едно от достойнствата на дисертацията, но отразява само едната страна от процеса на категоризация – пряко засегнатите и експертите, които реално осъществяват проверката на място. Добре е да се направи разрез на мненията и оценките на отделните групи анкетиранни лица, както и да се обърне повече внимание на методическата част – период на провеждане, обработка на резултатите, извадка, съставяне и структура на въпросника, апробация и т.н.

Глава четвърта озаглавена „Анализ и оценка на нормативите в Наредбата за категоризиране на средствата за подслон и местата за настаняване“ представя анализ и оценка отделните нормативи, залегнали в Закона за туризма (2013 г.) и Наредбата за категоризиране по отношение на изграждане, обзавеждане и оборудване, обслужване, предлагани услуги, професионална и езикова квалификация.

В **заключението** се обобщават основни изводи и се излага тяхното отношение към поставената цел и научни задачи. Въз основа на направения анализ в дисертационния труд са изведени общи препоръки към усъвършенстването и оптимизирането на българската система за категоризиране.

5. Оценка на научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд

В дисертационният труд се съдържат убедителни доказателства и практико-приложни резултати, представени като задълбочен анализ на нормативната уредба за категоризация в страната към 2013 г. както и сравнителен анализ спрямо различните системи за категоризация в избрани страни.

Основните приноси на докторант Димчо Тодоров могат да се обобщят първо, изчерпателен и критичен с ясно изразена авторска позиция - анализ на нормативната база, касаеща категоризацията в България в периода 2002-2013 г.; второ, проведено е непредставително анкетно проучване сред собственици и/или управители на хотели, както и сред експерти, участващи в процеса на категоризация, с цел отразяване на реалните оценки от страна на практиката спрямо актуализацията и промените в нормативната база, касаеща системата за категоризация в страната.

6. Критични бележки и препоръки

В дисертацията се констатират и някои недостатъци, които дават основание да бъдат направени и някои препоръки и критични бележки:

Първо, небалансираността на изложението в различните глави (особено първа глава,) би могло да се избегне, ако се съкратят текстовете с дидактическа насоченост или се обособят в отделни приложения (на пример т. 1.4.2, т. 2.3).

Второ, разширяване обхвата на проучването до по-голям кръг заинтересовани страни, като се обърне внимание на връзката категоризация – потребителски избор (удовлетвореност), което значително би повишило научните приноси на докторската дисертация.

Основание за това предложение ми дават редица научни проучвания и публикации по темата, в които се изтъква като основно предизвикателства от гл. т. на хотелиерите променящите се предпочитания и изисквания от страна на потребителите и опитите за „обвързване“ на категорията с ценовите равнища, разходите за категоризация и интегрирането им със съвременните он лайн платформи на големите туристически агрегатори като основни посредници в реализацията на продажби. Ако изследването разшири кръга на заинтересованите лица, могат да се анализират и позициите от страна на публичните власти, посредници и/или участници по веригата за дистрибуция, крайни потребители.

Трето, необходимост от разширяване на литературния обзор по темата и обогатяване на библиографския апарат с по-нови и актуални трудове по темата като на пример Fernández, M. C. L., & Bedia, A. M. S. (2004), Narangajavana, Y., & Hu, B. (2008), Shi, J. H., & Su, Q. (2007), Callan, R. J. (1995), Adebajo, D., Abbas, A., & Mann, R. (2010), Callan, R. J., & Bowman, L. (2000), Cser, K., & Ohuchi, A. (2008) и други, което значително би повишило качеството на анализа, както и диагностицирането на изследвания проблем.

Не на последно място, считам, че докторант Д. Тодоров би могъл да бъде по-активен в публикуването на резултатите от изследването си, включително и в чужбина в научни издания.

Посочените критични бележки **не намаляват значимостта** на дисертационния труд, като докторант Д. Тодоров показва задълбочени познания в сферата на националната нормативна база, касаеща категоризацията на туристическите обекти.

7. Въпроси по дисертационния труд.

Във връзка с дефинираната теза, че „нормативите за категоризиране имат динамичен, субективен и селективен характер, развиват се и се променят с промените и динамиката в развитието на туристическата леглова база“ имам следните въпроси:

1. Кое би трябвало да е водещото – нормативната база, определяща критериите и минималните изисквания за материално-техническата база, или нормативната база трябва съевременно да се адаптира, като отразява протичащите промени и навлизащи нови форми на туристическо настаняване?
2. На какъв интервал от време трябва да се актуализират и променят нормативите за категоризация и кой трябва да бъде инициатор – публична власт, НПО, бизнес на процеса на актуализация?
3. До колко е уместно и актуално за българската практика алтернативата категоризацията да включва потребителска оценка, като обратна връзка и неразделна част от задължителните критерии и индикатори на които трябва да отговаря материално-техническата база? Моля коментирайте.

8. Автореферат, справка за приносите и публикации, свързани с дисертационния труд

Авторефератът е в обем от 36 (тридесет и шест) страници и кореспондира с основния труд. Представя в синтезиран вид изследваните проблеми, включва обща характеристика на дисертационния труд, кратко изложение, справка за приносите и публикации по темата.

По вид и брой представените публикации, съответстват на обявения в автореферата списък с публикации. Докторант Димчо Тодоро има общо 6 публикации - статии, пряко свързани с тематиката на дисертационния труд, като от тях 2 са в рецензирани научни издания на СУ Св. Климент Охридски и Университет „Асен Златаров“- Бургас, а останалите в списания „Туризм и отдих“ (2 статии) и „Туристически пазар“ (2 статии). Може да се приеме, че **представените публикации, отговарят на минималните препоръчителните изисквания за публикации при защита на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“**.

9. Общо заключение

Предлаганата за рецензиране докторска дисертация обогатява в известна степен науката и преди всичко практиката по отношение на категоризацията на туристическите обекти. Получените решения на поставените научни задачи представляват имат изразено практико-приложна стойност. Увереността ми, че направените изводи и обобщения са лично дело на кандидата са причина да смятам, че **дисертацията отговаря** на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Условията и реда за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в СУ „Св. Климент Охридски“.

Гореизложеното ми дава основание да предложи на уважаемите членове на научното жури при СУ „Св. Климент Охридски“ да вземе положително решение ЗА присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Димчо Тодоров Тодоров по професионално направление 4.4 „Науки за земята“ (География на рекреацията и туризма).

Дата 14.08.2015 г.

/Доц. д-р Соня Милева/